

VĚRA NOSKOVÁ: BEREME, CO JE

(2005)

Spisovatelka a novinářka Věra Nosková (* 1947) vstoupila do literatury nedlouho před rokem 1989 básnickou sbírkou *Inkoustové pádlo* (1988), dále se však věnovala prozaické tvorbě a publicistice. Ve své první próze, v novele *Ten muž zemře* (1996), čerpala ze zkušeností z novinářského prostředí, vydala knihy fejetonů, úvah, esejů i soubory povídek (*Ať si holky popláčou*, 2006; *Ve stínu mastodonta*, 2008; *Přeče by nám nelhali*, 2010, ad.). Do širšího čtenářského povědomí Nosková vstoupila svým prvním, autobiografickým románem *Bereme, co je*, který byl s mimořádným ohlasem přijat i literární kritikou (a nominován na cenu Magnesia Litera za prózu). Ještě v témže roce byl vydán podruhé v pozměněné podobě. Druhá, upravená verze uzavírá děj o něco dříve (končí pobyt hlavní hrdinky Pavly na Slovensku) a závěrečná část románu (hrdinčino působení v Praze na počátku normalizace) je přesunuta do knihy *Obsazeno* (2007), pokračování prózy *Bereme, co je*. Románový celek byl nakonec doplněn do podoby trilogie knihou *Víme svý* (2008). V rámci této interpretace pracujeme s vydáním prvním.

Autobiografická próza *Bereme, co je*, vývojový román s ambicí generační výpovědi, popisuje dětství a především dospívání vypravěčky-hlavní hrdinky Pavly, vyrůstající v neutěšených rodinných vztazích v období ideologických, kulturních a společenských proměn v padesátých a šedesátých letech minulého století. Děj románu končí na počátku sedmdesátých let, v období stále zřetelněji se projevující normalizace.

Struktura románu je vymezena několika základními tematickými celky, které určují hlavní tok vyprávění. Nejvýznamnější tematický celek tvoří rodina hlavní hrdinky a zvláště napjaté vztahy, jež v ní panují; v podstatě již v době před početím Pavly je zřetelné, že se její rodiče po krátké době nenávratně rozdělí. Matka Mína alias Marie, v mládí spanilá a tajemná Černá růže, se postupně stává pro Pavlu spíše než matkou jen primitivní a necitelnou „Zploditelkou“ a otec Janko se po brzkém rozvodu vrací zpět na rodné Slovensko. Oba dva totiž reprezentují dvě zcela odlišná prostředí, odkud vzešli, odlišné temperamenty, odlišné přístupy k životu: Míni „rodiče i jejich předkové, vídeňští Češi, žili podle potřeby tu v Čechách, tu v Rakousku, podle toho, kde odhadli lepší podmínky. [...] Schwarze Rose uměla kulometně bubnovat na psacím stroji a německy a česky nejen mluvit a psát, ale v obou jazycích pořizovat

těsnopisný záznam. Brnkala také slušně na citeru. Janko zase vyrostl do sto devadesáti centimetrů [...]. Měl [...] zasněné, mluvící oči a byl zlatoustý, v podání mé později milované babičky kecálista. Přišel do Strakoníc z dědiny Ochtiná, ležící v krajině slovenského Rudohoří, a hodlal se tam k milovaným rodičům zase brzy vrátit“ (10–11). Okamžikem, který ovlivní následný vývoj a vztahy hlavní hrdinky, je – ve chvíli, kdy se definitivně schyluje k rozchodu jejích rodičů – otcův pokus o její nakonec nepodařený únos na Slovensko. Rodina Pavliny matky z tohoto činu vyvozuje jednoznačný závěr: vytvořit dojem, že Pavla již žádného otce nemá, respektive ukázat ho pouze jako nebezpečného a nezodpovědného jedince, jako nepřítele. Tato událost, byť jen mlhavě uložená ve vzpomínkách, se pro ni stává jedním z mnoha určujících momentů právě při utváření vztahu a perspektivy nahlížení na oba rodiče.

Kontinuálně probíhající spory s matkou a její stupňující se výpady vůči Pavle ovlivňují jejich vzájemný vztah do té míry, že s Pavliným postupujícím dospíváním se matka stává spíše její soupeřkou (a možná dokonce nepřítelkyní). Naopak postava tajemného, téměř neznámého otce a touha doopravdy jej poznat „žene“ hlavní hrdinku dál v jejím životním směřování. Do doby, než se má Pavla v budoucnu setkat s otcem, si píše deník („*otcovník*“), jehož prostřednictvím si prozatím vytváří, či spíše (znovu)ožívuje jeho obraz. Také ona je podobně jako otec „múzický“, živelný typ člověka, který se nechová primárně pragmaticky (jak činí její „Zploditelka“ a celá matčina rodina), nýbrž naopak si chce každý životní okamžik užívat a nahlížet jej v širší perspektivě, než je ona přízemní, viděná pouze prizmatem zisku. I to je jedna z hlavních příčin postupně sílících konfliktů mezi ní a její matkou. Poté, co se Pavla po dlouhodobých konfliktech s ní zhroutí, odchází z domova a dostane se na jistou dobu do psychiatrické léčebny, která pro ni představuje dočasné „útočiště“. Po opuštění léčebny se rozhodne odcestovat na Slovensko a hledat své kořeny. Po odjezdu ze Slovenska pak Pavla vyráží do města, o němž dlouho snila: do Prahy.

Své životní zkušenosti a zážitky vyprávěčka zprostředkovává v podobě mnoha dílčích epizod. V období jejího dětství jsou to například vyprávění líčící matčino hledání nových partnerů, a tedy „nových“ potenciálních otců, působení v pěveckém sboru, které je zároveň spjato s vytvářením prvních přátelských vztahů, ale také s reflexí prvních sexuálních zkušeností prostřednictvím hrdinčiných kamarádek. Již v tomto období se začínají vyhocovat spory mezi hlavní hrdinkou a matkou, z nichž je zřejmější, že jejich pohledy na svět jsou zcela rozdílné a nepřekonatelné a kvůli nimž si Pavla doma připadá spíše jako cizinec.

Různorodost vyprávění se ještě více rozšiřuje v období Pavlina dospívání v šedesátých letech. Hlavními tématy je nyní především navazování prvních „vážnějších“ vztahů (Joska, Miki), objevování dosud nedostupných literárních děl a umění vůbec (beatnici, Baudelaire, Rimbaud, Jeffers ad.), identifikace s hospodskou kulturou, ale opět i neudržitelně rostoucí napětí ve vztahu Pavly se „Zploditelkou“. To je ještě navíc zesíleno zprávou, že otec Janko zahynul při nehodě na motocyklu.

Důležitou roli, jež zásadně formuje názory hlavní hrdinky, mají také prostředí, v nichž se pohybuje. Na jedné straně stojí Strakonice jakožto prostor, ve kterém se odehrává většina děje a které jsou vypravěčkou v průběhu jejího dospívání stále intenzivněji vnímány jako maloměsto, v němž se de facto zastavil čas, nic se zde neděje a téměř všichni místní obyvatelé – včetně Pavliných rodičů – pokorně přijali stereotypní způsob života bez jakéhokoli vybočení mimo ustálený každodenní cyklus. Strakonice pro Pavlu ztělesňují představu vězení, ze kterého se stále snaží uniknout – a jednou provždy uniknout. Na druhé straně potom stojí hrdinčiny idylické projekce míst, o nichž sní jako o prostorech, kde se stane svobodnou a kde bude naplněna její identita: otcova rodná ves Ochtiná a Praha. Po příchodu do těchto prostředí a přímé konfrontaci s místní realitou však Pavla zjišťuje, že její někdejší idylické představy byly poněkud naivní a jednostranné.

Život ve slovenské vsi Ochtiná v sobě nese cosi (pra)původního, mytického, což platí zvláště pro Pavliny prarodiče: „*V noci príde búrka, tvrdí [babička] vážně a ukazuje mi figl, který má zabránit hromu, aby blesk uhořel do stavení. Vyrýpává pampeľišku a převráti ji do jamky kořenem vzhůru. Ženské zapalují hromnice, ale tohle je prý účinnější.*“ (186) Obyvatelé Ochtiné žijí v souladu s přírodou, jakoby téměř nedotknuti vymoženostmi techniky a moderní civilizace vůbec, naplno a s vírou, že to, co se děje, se má zkrátka takto dít. Rovněž samotný Pavlin příchod do Ochtiné má v sobě cosi mytického, neboť ona pro místní obyvatele ztělesňuje svého otce Janka, jako by se stala jeho „poselstvím“ všem ostatním, že Janko je stále zde. I to ji opět utvrzuje v přesvědčení, že mezi ní a otcem skutečně existovala jakási specifická komunikace, již ovšem rozuměli pouze oni dva. Hlavní hrdinka tak na Slovensku poznává nejen rodinu svého otce, včetně nevlastních sourozenců a jejich matky, nyní již vdovy, která se stává její hostitelkou, nýbrž také to, co do této návštěvy jen tušila: že byla „okradena“ o vysněnou možnost žít v přívětivém prostředí, které by svým naladěním nebránilo jejímu poetickému založení. Na konci své návštěvy v Ochtiné si však Pavla uvědomuje, že ani případná možnost prožít svůj život zde by pravděpodobně nenaplnila její vytoužené životní ideály a cíle.

Praha, kam odchází po návratu ze Slovenska, se pro Pavlu stává druhým iniciačním prostorem, a to zejména ve dvou vzájemně propojených ohledech: potkává zde mnoho nových lidí i „starých známých“ ze Strakoníc, v prvotním okouzlení z množství nejen uměleckých aktivit a příležitostí, které hlavní město nabízí, se účastní básnických čtení a dalších kulturních akcí. Současně však začíná chápat, že je zde každý zcela zodpovědný sám za sebe a že život v Praze bývá také velmi syrový a krutý. V závěrečné části románu se tak Pavla dostává do role ahasvera přímo fyzicky, stále hledajíc práci a především bydlení. Někdejší idylická představa začíná nabývat poněkud „temnějších“ kontur: „*Na lavičkách v parku uprostřed náměstí Jiřího z Poděbrad se vyhřívají důchodci. Všichni to jsou lidé domova, majitelé klíčů. Také jejich psi a kočky mají kde spát. [...] Vklouzla jsem za nejbližší vrata. Průchod*

činžáku tonul v přítmí, páchl plesnivinou a močí. Opřela jsem se o zeď u popelnice. [...] Po chvíli mi došlo, že to kňučím já. Jako zapuzený pejsek. Jako liška v pasti. Co jsem to za člověka? lekla jsem se. [...] Vzpomněla jsem si, že mám rozjednané místo servírky v Olympii.“ (234–235) V samotném závěru románu Pavla nachází místo, kde je jí umožněno přebývat, u (tajemného) malíře Josefa.

Román je zaplněn velkým množstvím postav, s nimiž se Pavla během svého dětství a dospívání setkává a které rovněž napomáhají dalšímu vývoji její osobnosti, ovlivňují její názory, směřování a pohled na život, jaký by chtěla žít. Žádná z nich však nepřináší definitivní východisko z její osamocenosti a pocitu neschopnosti prožívat naplněné vztahy s nejbližšími. Zároveň se tak jejich prostřednictvím potvrzuje fakt, že Pavla je stále (ještě) hledajícím člověkem, který potřebuje najít své místo, patřit ke společenství lidí, se kterým může naplno sdílet jak své zájmy, tak své životní vzestupy a pády. Tato potřeba je navíc zesílena její pozicí v rodině a s tím souvisejícím pocitem, že při nemožnosti přímo komunikovat se svým otcem zde vlastně nemá nikoho, kdo by jí porozuměl. V podstatě jedinou komunitou, jež Pavlu zcela přijme za svou a v níž se cítí (alespoň na určitou dobu) šťastná, je slovenská rodina jejího otce. Možnost spolehnout se na jednotlivce a vytvořit oboustranně důvěryhodný vztah – ať už přátelský, či partnerský – nicméně zůstává až do konce románu nejistá.

Způsob vyprávění románu se vyznačuje častými proměnami tempa, které se odvíjejí od vypravěččina naladění, místy se podobá uvolněnému proudu řeči, místy má naopak charakter poklidného líčení, jež se blíží momentce. Dominuje hlas vypravěčky, emotivně a (sebe)ironicky zaznamenávající své dojmy a pocity, převážně vedoucí monolog (či dialog se sebou samou). Její úvahy jsou navíc často, zvláště v první polovině románu, podněcovány a „popichovány“ vnitřním hlasem „skřítky glosátora“, jenž se příznačně ozývá spíše v momentech, kdy Pavla pochybuje a hledá potřebu ujištění v daných životních situacích.

Hrdinčino postupné hledání a objevování nových životních možností a inspiračních zdrojů do vyprávění přináší mimo jiné také metatextové odkazy či přímé citace básnických a filozofických textů. Jazyk románu je proto velmi pestrý a využívá prostředků z různých rovin, od hovorových, přes použití východoslovenského nářečí v desáté kapitole, k (téměř) odbornému způsobu vyjadřování – či spíše k jeho ironické reflexi: „*Jenže právě Schopenhauer tvrdil, že pro Hegela byl stát ,absolutně dokonalým etickým organismem a celý účel lidské existence byl ve státu‘. Brrrr... Hegeľovy výroky typu: příroda je idea ve svém jinobytí netřeba dešifrovat a trápit se nad nimi poté, co mi opět Schopenhauer sdělil: je to galimatyáš sestávající z nejsprostších nesmyslů, žvásty z blázince, které nemají obsah.“ (99)*

V širším kontextu polistopadové prózy se román *Bereme, co je* přiřadil k mnoha prozaickým reflexím života před rokem 1989, konkrétně života v padesátých a šedesátých letech. Z hlediska perspektivy vypravěče, jímž je dospívající dívka, ale

i reflektovaného dějinného období by bylo možné román přirovnat ke knihám Ireny Douskové (*Hrdý Budžes*, 1998; *Oněgin byl Rusák*, 2006) či k *Báječným létům pod psa* (1992) Michala Viewegha. Podrobnější románové zachycení šedesátých let, aspirující na výpověď celé generace, do té doby výrazněji netematizované, mezi prozaickými díly posledního dvacetiletí představovalo spíše ojedinělý případ a bylo tak i jedním z důvodů nečekaného úspěchu této prózy.

Ukázka

Zkusila jsem si představit, že by se otci dávný únos povedl, a soud by pak zázrakem přehodnotil své rozhodnutí, že by mě Zploditelka odvrhla, vzdala se mě... Žila bych nejspíš s polosestrami a macechou v tomhle přebarveném domku. Nejspíš i přede mnou by se oco schovával do své primitivní pracovny. I s těmi všemi výhodnými geny bystrosti, zvědavosti a jistého půvabu – před sebou nemusím dělat skromnou – bych byla redukována především na pracovní sílu. Tady se nekonají vzpoury, nerecitují beatnici, nečtou knížky, tady se zřídka studuje a sní. Z Ochtině se nejezdí na prázdniny, na dovolenou, neznají tu slova jako rekreace, volný čas, flám, flirt, metafora, symfonie, surrealismus, beatnici, džez, chandra, euforie, satori... Byla bych kýmsi jiným. A možná bych snila o vzdálené matce a snadnějším životě v dalekých Čechách. Ano, snila bych nepříčetně o tajemné matce, která pěkně zpívá a já to po ní zdělila, říkali jí kdysi Schwarze Rose, o matce, která umí háčkovat záclony a německý těsnopis, tesnila bych po životě ve městě s dvěma kinosály, o tanečních a studiu s maturitou... Ta představa mě vykolejila. Prostoupil mě úžas, hltala jsem každé slovo, barvu, pach, mimiku, štosovala jsem v sobě obrazy těch chvil, protože to byl velký zážitek prozíření, poznání, že bizarnost světa a náhodnost dějů, které ovšem mají osudové následky, je vlastně jeho základní vlastností. Moje úzkostná snaha držet se reality, nedělat si o ničem iluze, sahat bez sebelítosti po téměř vždy nepříjemné pravdě byla realitou vysmáta. Nikdy nemůžu být dost skeptikem a realistou. Stačí, že mi okolí cosi nalže, cosi důležitého zamlčí a náhle stavím své emoce, snění a životní plány jako šikmou, chatrnou věž na písčném základě. Nic není úplně normální a samozřejmě a máloco závisí jen na našem chtění a vůli. Pomyslela jsem si hořce, že kdybych tohle nevěděla, bylo by mi líp.

(193–194)

Vydání

Bereme co je, Nakladatelství Věra Nosková, Praha 2005; 2., upravené vydání Abonent ND, Praha 2005; 3. vydání Nakladatelství Věra Nosková, Praha 2010.

Reflexe

U málokteré polistopadové knížky se mi stalo, že jsem vstoupil do tak důvěrně známé historické krajiny a že jsem ji našel svěvolně přestavěnou, že jsem se tak beze zbytku vešel do vlastního prožívání i hodnocení reality padesátých až sedmdesátých let. [...] Oproti hrdince jsem si žil až trapně spořádaně – a přesto jsem potkával v knize známé typy lidí i stereotypy

jejich chování, poznával známé úzkosti, sny, pochybnosti i fobie ze smrtícího objetí přátelského kolektivu, dusil se stejnými symboly dobového hovadna a otevírali mi oči podobně pozdě jako hrdince románu, titíž prokletí básníci, spisovatelé a umělci.

Vladimír Just: „Vynikající román s falešným koncem“, *Literární noviny* 2005, č. 20, s. 11.

Ano, takoví jsme byli. Proto také dnes v případě Bildungsromanů o tehdejších časech pokorně bereme, co je. Ano, pro mladé kritičky může tento retropříběh vyznívat jako přeukrutná nuda. Nicméně Věra Nosková napsala nevšední (navíc tematicky ojedinělou) knihu o bezútěšném životním pocitu své generace – a odpustíme jí, že estetické parametry „cítění“ [...] zde více než převážily nad estetickými parametry „formy“.

Vladimír Novotný: „Žít úžasem ze světa v malé zemi velmi malých poměrů“, *Tvar* 2005, č. 13, s. 22.

Stejně jako hrdinka románu se probouzí do reality, spisovatelka mistrně ožívuje známou strukturu, aniž by zapadala do kategorie tvůrců odlehčených próz vhodných pro filmové zpracování. Není pouze dirigentkou napínavého děje, ale malířkou sugestivních obrazů doby i nitra. Mísí různé jazykové vrstvy a odlišné vyjadřovací schopnosti svých absurdních postavíček, používá nezvyklé zvraty, jež jsou v souladu s jejím přehodnocováním reality podle míry dospívání a poznávání. Neobyčejná citlivost je protínána ironií a sarkasmem.

Kateřina Svatoňová: „Skřítek ironik“, *Reflex* 2006, č. 10, s. 59.

Jedná se o *Bildungsroman*, který od hrdinčina dětství došel k jejímu mládí. Velkých dějů v románu není; jsou tu jen velké touhy a ještě větší vzdory. Celý text je utkán z drobných epizod, přičemž o generální epiku se mu stará hrdinčino dospívání. Vnitřním motorem tohoto dospívání jsou ony již zmíněné touhy a také to, s čím se hrdinka V. Noskové musí utkat, tj. rodina a maloměsto. [...] V. Nosková dokázala svůj román ukrotit i stylově, zejména pak tím, že vypravěčskou ich-formu příliš nepřesubjektivizovala. [...] Podařilo se jí tak úhrnem napsat něco víc než citovou kroniku dospívání. Citovému dospívání se dostalo generační výpovědi, která má svou podmanivost zejména pro ty, kdo alespoň kus tohoto času zažili. Ale nejenom pro ně, jakkoli asi nejvíce zasaženi budou generační souputníci Věry Noskové: dnešní padesátníci.

Jiří Trávniček: „Současný – český – generační – román. Konečně“, *Host* 2006, č. 5, s. 11.

Slovo autorky

Úspornosti a určité splavnosti textu mě naučila novinářina. Hodně škrťám. Hledám slova, která se v textu opakují a nahrazuju je jinými. Nebojím se odvázat – hlavně při vnitřní mluvě hrdinů a v dialozích. Mám mánii poslouchat dialogy všude, kam přijdu, v tramvaji, hospodě, na ulici. Pamatuju si, někdy zapisuju zvláštní výrazy. Abych našla správná slova, vždycky si scénu, kterou popisuju, snažím plasticky představit.

„Léty ve mně rostl skřítek skeptik...“ (rozhovor vedl David Žák), *Host* 2006, č. 5, s. 6.

Bibliografie ohlasů

STUDIE: Z. Fialová, *Dobrá adresa* 2005, č. 12, s. 43–46; V. Novotný, *Český jazyk a literatura* 2006, č. 4, s. 187–190; M. Vajchr, *Revolver Revue* 2006, č. 65, s. 251–254.

RECENZE: L. Sedláková, *Psí víno* 2005, č. 32; V. Just, *Literární noviny* 2005, č. 20; V. Hořejší, *Akademický bulletin* 2005, č. 5; V. Novotný, *Tvar* 2005, č. 13; V. Burian, *Listy* 2005, č. 4; M. Fialková, *Český dialog* 2005, č. 11; V. Šlajchrt, *Respekt* 2005, č. 49; V. Šlajchrt, *Respekt* 2005, č. 50; J. Novotný, *A2* 2006, č. 1; O. Horák, *Lidové noviny* 31. 1. 2006; A. Burda [=P. Janoušek], *Tvar* 2006, č. 3; K. Svatoňová, *Reflex* 2006, č. 10; J. Trávníček, *Host* 2006, č. 5; M. Jungmann, *Mosty* 2006, č. 21; D. Frodl, *Viselec* 2008, č. 21; M. Hružová, *Viselec* 2009, č. 22.

Jakub Flanderka